

I shall not mention more details. As can be seen, this is an original work and therefore open to criticism. A great handicap, it must be said, is the author's style of writing. In his extreme carefulness putting forth his arguments he is led to repetitions and citations of arguments already passed, which makes the book a heavy reading indeed. Nonetheless, it is most valuable. For, in the often cited words of Chr. Stang (Vergl. Gramm.), "Die Wissenschaft ist ein Dialog

und niemand von uns kann den Anspruch erheben auf allen punkten zu einem bleibenden Ergebnis zu gelangen. Aber was man vorlegt wird ja kritisiert, andere melden vielleicht Widerspruch an. Mit Hilfe dieser unorganisierten Teamworks schreitet die Wissenschaft fort". The work is certainly most valuable and it is certainly one of the most interesting works on Baltic and Indo-European linguistics to appear in later years.

Jörundur Hilmarsson

Leksikos tyrinėjimai (Lietuvių kalbotyros klausimai, XIII), Vilnius, 1972, 227 p.

Tai trečiasis LKK tomas, skirtas leksikos tyrinėjimams¹. Kaip ir ankstyvesniuose, šiame tome skelbiami vertingi darbai, praturtinantys lietuvių leksikologiją. Betgi čia daug svarbių duomenų sau ras ir fonetikos, morfologijos, dialektologijos bei kitų lietuvių kalbos mokslo sričių specialistai. Recenzijoje ir norima leidinių aptarti platesniu aspektu, pažvelgti į straipsnius ne vien leksikologijos požiūriu.

Tomas pradedamas S. Karaliūno straipsniu „Semantika ir etimologija“, kuriame svarstomi aktualūs teoriniai šių dienų semantikos klausimai ir pateikiamos žodžio *džiaūgtis* bei latvių *džaubt*, *gaūbt*² etimologijos. Gaila, kad labai įdomias ir vertingas autoriaus mintis skaitytojui nelengva suprasti: trukdo įmantri modernistinė šių dienų lingvistikos terminologija, autoriaus automatiškai ir be jokių išlygų ar paaiškinimų perkelta iš užsieninių veikalų. Ne kiekvienam pavyks suvokti, pavyzdžiui, kuo skiriasi *sematema* (p. 5) nuo *sememos* (p. 7), ką reiškia *žmogaus*

ženklinės elgsenos komponentai (p. 5), kas yra tos *fonotaktinės taisyklės* (p. 6), ką reiškia pasakymas *raiškos plano segmentai nemanifestuoja... gretimų patyrimo ir mąstymo sričių turinio segmentų* (p. 7) ir pan. Autorius turėjo retesnius, bent jau pirmą kartą lietuvių lingvistikoje pavartojamus terminus ar išsireiškimus paaiškinti, juoba kad ir užsienio lingvistai anaipol ne visi juos vienodai supranta. Be to, neretai tą patį galima buvo pasakyti daug paprasčiau, suprantamiau.

Teorinėms bei praktinėms tarmės žodyno sudarymo problemoms skirtas V. Vitkausko straipsnis „Šnektų grupės žodyno sudarymo principai“. Jame ne tik aptariamos ir įvertinamos kitų asmenų mintys kalbamu klausimu, bet taip pat panaudota didelė paties autoriaus patirtis, kurią jis įgijo sudarydamas savo gimtojo krašto (kilęs iš Kuršėnų) tarmės žodyną. Tai bus pirmasis lituanistikoje sritis žodynas, kurio pasirodymo nekantriai laukiame.

Straipsnyje keliamos mintys labai pravers būsimiems lietuvių kalbos sritinių žodynų sudarytojams. Juk į šį darbą mūsų dialektologai ligi šiol nedaug dėmesio tekreipė. V. Vitkauskas laikytinas šio darbo pionierium Lietuvoje.

Net du straipsniai skirti Gervėčių šnektos leksikai: A. Vidugirio „Iš Gervėčių tarmės

¹ Leksikai dar skirti: Lietuvių kalbos leksikos raida (LKK VIII), Vilnius, 1966, 240 p.; Iš lietuvių leksikologijos ir leksikografijos (LKK XII), Vilnius, 1970, 207 p. Juos mūsų leidinyje recenzavo V. Urbutis, žr. *Baltistica* III (1967) 233–236 ir VIII (1972) 202–207.

semantinių dialektizmų“ ir J. Lipskienės „Gervėčių tarmės frazeologizmai“.

A. Vidugirio straipsnis, kaip ir kiti šio autoriaus darbai, pasižymi faktinės kalbos medžiagos turtingumu. Mokamai parinkti bei pateikti autentiški tarminiai duomenys gerokai papildė mūsų žinias apie šią unikalią šnektą. Novatoriškai atlikta ir pati semantinių dialektizmų analizė. Tokio pobūdžio darbų lietuvių dialektologinėje literatūroje iki šiol dar neturėjome. Reikšmingi taip pat istoriniai duomenys apie Gervėčių lietuvius.

Medžiagos gausumu bei svarbumu pasižymi ir J. Lipskienės straipsnis. Mums tik abejonę kelia daugiskaitos lokatyvo ir iliaityvo galūnių priegaidės žymėjimas. Autorė rašo: loc. pl. *javuōsa, kumpuōsa* 'kampuose', *laukuōsa, namuōsa, ruģuōsa* 'rugiuose', *akỹsa (akỹsu)*, *Murkonỹsa*, ill. pl. *kapuōsan, naguōsan, niekuōsan, dzirvōsun, akỹsan (akỹsun)*. Kiti šaltiniai rodo čia esant akūtą, taigi: *javúosa, kumpúosa, akýsa (akýsu), kapúosan, dzirvósan, akýsan (akýsun)* ir t. t. Akūtą sistemingai žymėjo savo Gervėčių tekstuose P. Aruma², plg. *ju'asu* 11₃, 17₁₀ 'juose', *itu'asun namu'asun* 15₁₅, *dēlnu'asun* 9₂₄, *žiēdu'asun* 9₂₄, *balan'osun* 13₃₈₋₃₄. Akūtas pažymėtas ir tik ką minėtame A. Vidugirio straipsnyje apie Gervėčių semantinius dialektizmus: *Mėš-lúosa* 22₉, *júosu* 22₂₁, *akēcósa* 27₃₇, *itósa balósa* 27₂₆, *toķósa* 22₂₈, *Pēdžósu* 24₂₀, *akísa* 26₄₃, 27₂₅, *Varñonísan* 28₂₆. Tvirtapradeę priegaidę pažymėjo taip pat savo užrašuose vienas iš recenzentų, lankęsis Gervėčiuose 1948 ir 1954 metais. Pagaliau, ir pati J. Lipskienė vieną kartą pažymėjo akūtą: *šiltúosan* 140₂₇. Beje, autorė ir kitais atvejais retkarčiais vietoj laukiamo akūto deda cirkumfleksą: a. pl. m. *juōs* 130₂₆ (plg. Vidugirio straipsnyje *júos* 24₁₄), 1. sg. praes. refl. *stengūōs* 139₁₇ 'stengiúosi', 2. sg. *imiēs* 120₄₃ 'imiesi'.

Taip pat abejotina d. pl. forma *šuníms* 120₂₆ (su -s, kiti šaltiniai rodo tik be -s) ir ad.

² P. A r u m a a, Litauische mundartliche Texte aus der Wilnaer Gegend mit grammatischen Anmerkungen, Dorpat, 1931.

sg. *músup* 123₂₀ (šiaipjau pati autorė rašo *músuk*).

Frazeologizmams dar skirtas įdomus K. Vosylytės straipsnis „Lietuvių kalbos lyginamųjų frazeologizmų santykis su aplinka“.

A. Jonaitytė šiame tome tęsia palatvės vakarų aukštaičių šnektų tyrinėjimą. Šį kartą straipsnyje „Palatvės vakarų aukštaičių nedėsningos fonetikos žodžiai ir jų kilmė“ autorė pateikė surankiojusi nemažą pluoštą pavyzdžių, kuriuose persipina žemaičių ir aukštaičių fonetinės arba žodžių darybos ypatybės. Straipsnis vertingas ne tik tarmių sąveikos tyrinėjimui, fonomorfologijos reiškinių gilesniam pažinimui, bet jame taip pat yra reikšmingų istorinei dialektologijai duomenų, visų pirma liečiančių priebalsio *l* velarizaciją prieš *e* tipo vokalizmą.

Platus ir labai naudingas E. Grinaveckienės straipsnis „Mūšos upyno tarmių leksika“. Tai didokas žodynas (apie 1000 žodžių), kuriame sudėti rytų aukštaičių panevėžiškių tarmės šiaurinės dalies specifiniai žodžiai. Jie iliustruojami sakiniais, atspindinčiais senąsias ir naujesnes šio krašto buitines realijas, tautosaką. Tiek žodžiai, tiek ir juos iliustruojantys sakiniai mokamai išrinkti ir pateikti. Skelbiamas darbas, apskritai, yra svarus indėlis į tolimesnį šios tarmės tyrinėjimą ir jos duomenų skelbimą. Kai kurie žodžiai lyginami su latvių kalbos atitikmenimis. Ateityje šis žodynas be kita ko labai pravers, tiriant šio krašto žiemgalių substratą.

Žodyne ne tik antraštiniai žodžiai, bet ir sakiniai pagarsiuoti transponuoti į bendrinę kalbą. Dėl to tarmės fonetinės bei prozodinės ypatybės jame atspindimos prastai ir, žinoma, netiksliai. Tai matyti kad ir iš šių pavyzdžių (skliausteliuose pateikiamas tarminis tarimas): *plākanas (plākan's)*, *prirāsti (prērāšt')*, *didelēsnis (d'ed'el'ēšēn's)*, *kōks (kōks)*, *štōbinas (štōb'on's)* ir pan. Būtų buvę labai naudinga šalia transponuoto antraštinio žodžio pateikti skliausteliuose ir tarminį jo tarimą. Tai praverstų netgi leksikos tyrinėtojams. Transpo-

nuotos formos juk dažnai yra daugiau ar mažiau dirbtinės.

Autorė transponuodama niveliavo netgi kai kurias būdingas tarmės morfologijos ypatybes. Antai veiksmažodžių bendratys vietoj bendrinės kalbos priesagos *-inti* tarmėje paprastai turi *-yti*: *iškatālyti* (*eškatāl'et*), *kūirytis* (*kūiret'e.s*) ir t. t. Tokių veiksmažodžių esamasis ir būtasis kart. laikas dažnai turi gretimines formas su *-ija*, *-ijo* (= tarm. *-ijė*) ir su *-ina*, *-ino*. Žodyne autorė nurodytos aplinkybės dažnai nepaiso ir ne tik bendratis, bet ir kitas veiksmažodžių formas paprastai pateikia su *-in-*: *iškatālinti*, *-a*, *-o*, *kūirintis*, *-asi*, *-osi* ir t. t.

Dialektologams gerai žinoma, kad rytų Lietuvoje dėl priebalsio *l* velarizacijos prieš *e* tipo vokalizmą atsirado homoniminės *lė* ir (*l*)*ā* kamienų dat. sing. ir acc. pl. galūnės, pvz., *pėlei*, *pelės* > *pėlai*, *pelàs* ir *šākai*, *šākàs*. Jų pavyzdžiu abi paradigmos ėmė maišytis³. Mums rūpimoje tarmėje dabar, rodos, visur teturima tik *lė* paradigma, t. y. (*l*)*ā* kamienas ištiesai pakeistas *lė* kamieniu. Vadinasi, tarmėje tėra formos *atželė*, *ailė* (šalia *ailiā*), *gražailė*, *mokỹklė*, *Póželė*, *sedulė* ir t. t. Autorė jas netiksliai transponavo į *atželà*, *eilà*, *gražàila*, *ing mokỹklą* (s. v. *namiėle*), *Póžela* (s. v. *priliñkti*), *sedulà* ir t. t. Čia autorę bus suklaidinęs tarminis vardininko galūnės tarimas, plg. *bàla* 'bala'. Betgi nereikia užmiršti, kad tarmės *-la* yra vietoj bendrinės kalbos *-lė*, plg. *sàula* 'saulė'. Bendrinės kalbos nom. sing. galūnė *-a* tarmėje atliepiama murmamuoju garsu (-'), pvz., *šák'* 'šaka'. Taigi bendrinės kalbos *balà* atitikmuo tarmėje būtų ne *bàla*, bet **bàl'*. Be to, (*l*)*ē* kamieną neabejotinai rodo ir kiti linksniai, plg. gen. sing. *bàl'es* (iš *balės*) 'balos'⁴.

³ Plačiau apie tai žr. Z. Zinkevičius, Lietuvių dialektologija, Vilnius, 1966, 228–229.

⁴ Įdomu pastebėti, kad tarmėje ir veiksmažodžių būtojo laiko (*l*)*ā* kamienas pakeistas (*l*)*ē* kamieniu (dėl 2. sg. ir 3. as. galūnių fonetinio sutapimo), taigi asmenuojama: *šaliaū* 'šalau', *šalei* (= *šalai*, tarm. *šālė*), *šālēm* 'šalome', *šālēt* 'šalote', *šālė* (= *šālo*, tarm. *šāla*).

Tarmėse, kur trumpinami žodžio nekirčiuoto galo ilgieji balsiai, *ā* kamieno 3. praet. galūnė pozicijoje po joto (pvz., *jójo*) fonetiškai sutapo su ta pačia *ē* kamieno galūne (pvz., *rāšė*). Dėl to daug kur buvo suvienodintos ir kitų asmenų formos *ē* kamieno pagrindu: imta asmenuoti *jójau*, *jójai* (= *jójei*), *jójēm* 'jojome', *jójēt* 'jojote'. Taip elgiamasi ir Mūšos upyne, plg. tarimą *jójēm* 'jojome', *jójēt* 'jojote' ir d. pl. *jáujom* 'jaujoms', loc. pl. *jáujoš* 'jaujose'. Žodyne ir ši tarmės ypatybė dirbtinai panaikinta, tarminės formas pakeičiant bendrinės kalbos atitikmenimis.

Prieveiksmiai *namiėle*, *namōle* transponotini *namiėlio*, *namōlio*, kadangi tarmės *-e* atitinka bendrinės kalbos *-io*, plg. g. sg. *k'ēl'e* 'kelio'. Juk bendrinės kalbos *-e* tarmėje virsta murmamuoju garsu (-'). Prieveiksmis *vālio*, savo ruožtu, transponuotinas į *vālioj*, nes tarminė galūnė *-o* yra išsirutuliojusi iš *-oj*, plg. loc. sg. *jáujo* < *jáujoj* 'jaujoje'.

Kadangi autorė nenurodo, kuriose vietovėse rinko žodžius, tai praktiškai neįmanoma detaliam patikrinti jų užrašymo teisingumo. Remiantis Rimkūnų kaimo, kuris yra tarmės ploto (bent jau trikampio Pašvitinys – Žeimėlis – Linkuvà) viduryje, šnekta, galima konstatuoti, kad autorė, apskritai, užrašė tiksliai, kad žodyne pateikta kalbinė medžiaga yra autentiška ir patikima. Pastebėti tik šie nesutapimai su Rimkūnų kaimo šnekta (jos duomenys pateikiami po brūkšnio): *agrāstai* (s. v. *spaiġlis*) – *agrēstai*, *apýrupiai* – *apirupiai*, *apolbyti* – *apólbyti*, *avižis* – *avýžis*, *bėgis* – *begýs*, *diegulýs* – *dieglýs*, *dūntuvai* – *dūmtuvai*, *glitė* – *glýtė* (bet *gličas* 'snarglius'), *gūmė* – *gūmija*, *kėkšė* – *kiėkšė* (1940 m. Linkuvoje dirbo mokytojas *Kiėkšė*), *kvarťugas* – *kvarťukas*, *lėpniai* – *lepniai*, *linarautis* – *linarautis*, *mója* – *mójė* (plg. tarimą *móje* ir *jáuį* 'jauja'), *pasipōmpinti*, *-a*, *-o* – *pasipōmpyti*, *-ija*, *-ijo* (= *-ijė*), *pōmpis* – *pōmpis*, *pratviřkti* – *prátvirkti*, *prisikántyti* – *prisikañtyti*, *pro tiesumū* (s. v. *tiesumas*) – *po tiesumū*, *pūčka* – *pūčkà*, *pusbernėkas* – *pusbernėkas* (*pošberñėk's*), a. sg. *rebėlį* (s. v. *žvirblūitis*) – *rėbėlį* (plg. *rėbà*

'vytelių bučius'), *sámata* – *sámatas*, *gálvos smailos* (s. v. *kumélspenis*) – *gálvos smaĩlios*, *sukirmýti*, *-ija*, *-ijo* – *sukirmýti*, *-ýja*, *-ijo* (= *-ijé*), *súpuoklės* – *sùpeklės*, *šiliõnas* – *šiliõnas*, *ùnaras* – *ònaras*, *žaburēlis* – *žabarēlis*. Suprantama, dalis šių nesutapimų galėjo atsirasti dėl to, kad autorė žodžius užrašė vietovėje, kur turimas kitas variantas. Betgi tai, savo ruožtu, rodo būtiną reikalą žodyne tiksliai nurodyti žodžių užrašymo vietą.

Leidinyje dar spausdinamas 1970 m. mirusio J. Senkaus straipsnis „Kapsų-zanavykų tarmių priesaginės vardažodžių dary-

bos būdai“, įeinantis į darbų apie pietinę vakarų aukštaičių tarmę seriją⁵, kuri ateityje labai pravers, tyrinėjant lietuvių bendrinės kalbos atsiradimo istoriją; įdomus ir naudingas J. Kruopo straipsnis „A. Kašarausko leksikografiniai darbai“, K. Morkūno straipsnis „Lietuvių vardyno rinkimas ir tyrinėjimas“, taip pat B. Vanagienės ir V. Vitkausko pastabos „Dar dėl *kubelo*“. J. Klimavičius recenzuoja žinomo VFR baltisto V. Šmido knygą „Die Streckformen des deutschen Verbuns (1968)“.

Z. Zinkevičius, J. Šliavas

Teksty gwarowe z Białostoczczyzny z komentarzem językowym. Praca zbiorowa pod redakcją A. Obrębskiej-Jabłońskiej. Warszawa 1972, 228 p.

Bialostoko (Baltstogės) Mokslo draugijos 18-asis darbų tomas skirtas publikuoti šios vaivadijos tarminiams tekstams. Vaivadija daugiakalbė: vartojamos keturios slavų (lenkų, baltarusių, ukrainiečių, rusų) kalbos ir viena baltų (lietuvių) kalba. Leidinyje pateikiami visų šių kalbų parinkti tarminiai tekstai su komentarais.

Svarbiausias leidinio tikslas, be abejo, yra padaryti tyrinėtojams prieinamus nurodyto krašto tarminius duomenis, kurie visų pirma labai vertingi kalbų kontaktų bei tarpusavio įtakų studijoms. Jie padės geriau suprasti ir vaivadijos etninę praeitį. Juk dabartinė kalbinė šio krašto įvairovė, kaip pažymima leidinio prarmėje, susidarė, veikiant tam tikriems istoriniams faktoriams. Ji buvo sąlygota sudėtingų šio krašto – senovinės jotvingių žemės – apgyvendinimo procesų (slenkant lenkų kolonistams iš vakarų, nuo Mozūrų žemės, ukrainiečiams iš pietryčių ir baltarusiams iš rytų nuo Gardino ir Volkovisko), politinių santykių tarp Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Lenkų Karalystės (riba ėjo per šį plotą), krašto likimo po Žečpospolitos padalijimų ir, pagaliau, dabartinės jo padėties Lenkijos Liaudies Respublikoje. Pripažįstama, kad iš tikrųjų dialektologinė krašto

įvairovė esanti dar didesnė, negu pavyko ją parodyti ribotos apimties leidinyje, kur netgi ne į visas apskritis atsižvelgta.

Tarmių duomenys buvo sukaupti nurodytos draugijos Kalbotyros komisijos narių per pastaruosius 15–20 metų. Ankstyvesni tekstai užrašyti ranka, vėlyvesni šifruoti iš magnetofono juostų. Prieš kiekvienos vietovės tekstus pateikiamas trumpas šnektos svarbiausių ypatybių aprašymas ir duodama šiaipjau dialektologams reikalinga informacija. Slavų kalbų tekstai užrašyti, laikantis vadinamosios bendraslavių atlaso transkripcijos, lietuviški tekstai – Lietuvoje vartojamos transkripcijos. Dalis slavų kalbų tarmių tekstų lygiagrečiai pateikti ir suprastinta

⁵ Kiti darbai paskelbti Lietuvos TSR MA Darbuose, žr. Seriją A, 1958, t. II, 127–145 (apie veiksmožodį); 1959, t. II, 167–175 (daiktavardžių priebalsiniai kamienai), 177–189 (linksnių vartojimas); 1960, t. I, 125–150 (prielinksnių vartojimas), t. II, 157–171 (daiktavardžių linksniavimas); 1961, t. I, 105–127 (jungtukas, jaustukas, ištiktukas); 1962, t. II, 205–216 (įvardis); 1968, t. I, 157–176 (prieveiksmis) ir LKK III 133–159 (būdvardis ir skaitvardis).